

ваторам та інвесторам; підтримка винахідництва й раціоналізаторства з боку державних, регіональних і виробничих структур тощо.

1. Безчасний Л. К. Мотивація наукової діяльності в умовах транзитивної економіки / Безчасний Л. К., Монастирська Г. В. // Регіональні перспективи. – 2002. – № 3–4. – С. 61–63.
2. Билуха М. Логістика матеріальних потоків в будівництві, їх учет и контроль / Билуха М. // Бух. учет и аудит. – 2005. – № 3.
3. Кокин Ю. Система оплати труда бюджетников: как ее реформировать? / Кокин Ю., Ананьева Ю. // Человек и труд. – 2000. – № 7. – С. 41–45.
4. Нестерчук В. П. Організація та мотивація праці : навч. посіб. / Нестерчук В. П. – К. : Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менедж. і бізнесу, 1999. – С. 61.

Рецензенти:

Махортов Ю.О. – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи Київського університету управління та підприємництва;

Зоря Т.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Київського університету управління та підприємництва.

УДК 378: 001.895

ББК 74.58

Приходько І.П.

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОЇ ОСВІТИ Й НАУКИ:
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ**

Дніпропетровський державний
аграрний університет,
Міністерство аграрної політики
та продовольства України,
кафедра обліку і аудиту,
49000, м. Дніпропетровськ, вул. Ворошилова, 25,
тел.: 0567135157,
e-mail: prihodko_igor@ukr.net

Анотація. Дослідження, проведені в статті, спрямовані на здійснення оцінки інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України та, зокрема, аграрної науки із застосуванням базових європейських індикаторів, стану реального сектору аграрної сфери економіки держави та її наукового кадрового потенціалу для обґрунтування нової організаційно-функціональної структури аграрної науки з урахуванням сучасних умов ринкової економіки.

Ключові слова: аграрна наука, інновації, розвиток, організаційно-функціональна структура, кадрове забезпечення, наукоємність аграрної сфери, стратегія, галузева програма.

Annotation. Studies conducted in the article focused on the evaluation of innovative development of Ukraine's agrarian sector and, in particular, agricultural science using basic European indicators of real sector of agriculture of the state and its scientific human resources to justify a new organizational and functional structure of agricultural science with regard to modern market economy.

Key words: agricultural science, innovation, development, organizational and functional structure, staffing, knowledge-based agricultural sector, strategy, sectoral program.

Вступ. Інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить нині 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж в інноваційно розвинутих економіках. Наукоємність аграрного виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, у той час як на придбання прав на нову

інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. Майже половина з інноваційних підприємств узагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень.

Таке становище зумовлене як браком коштів, так і відсутністю в останні роки дійової державної системи стимулювання інноваційної діяльності, зачатки якої були поступово скасовані щорічними в останні 5 років поправками до відповідних бюджетних та інших законів.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування ключових напрямів реформування аграрної науки з урахуванням галузевої специфіки. Завдання дослідження:

- оцінити стан інновативності сучасної аграрної науки України;
- дослідити рівень кадрового та фінансового забезпечення аграрного сектору економіки та, зокрема, аграрної науки;
- виявити базові засади нової організаційно-функціональної структури аграрної науки з урахуванням сучасних умов ринкової економіки;
- окреслити ключові напрями реалізації дієвої інноваційної політики.

У статті використані історичний і логічний (для дослідження еволюції постановки проблеми та наступності її вирішення), економіко-статистичний (для аналізу сучасного стану аграрної науки), порівняльного аналізу (для ранжування країн із застосуванням комплексного індикатора інноваційного розвитку) методи дослідження.

Результати. У сучасному світі аграрна наука, що перебуває в процесі інтенсивних перетворень, є одночасно об'єктом і суб'єктом змін, що відбуваються. Збереження, а по можливості й зміцнення суб'єктності вищої аграрної освіти і науки виступають як базовий принцип реформ національних систем освіти, а також широкомасштабних інтеграційних та інноваційних процесів, що розгортаються в Європі, про що свідчать документи, які визначають цілі й завдання європейських реформ освіти і науки на сучасному етапі: у результаті їх здійснення має зрости суб'єктна (тобто дієво-самостійна, активна) роль вищої освіти і науки в цілому, роль кожного вищого навчального закладу, викладачів і студентів як активних і відповідальних учасників процесу змін. Разом з тим зміни необхідні й у державній політиці, і в інституціональних відносинах: адекватне фінансування, розширення автономії аграрних ВНЗ, демократизація вищої освіти в цілому, сприяння інноваційному розвитку науки.

Найбільш інформативну оцінку стану інноваційного розвитку України в розрізі ключових факторів, що його визначають, отримано на основі використання індикаторів Європейського інноваційного табло, які включають п'ять груп індикаторів: "рушійні сили інновацій", "створення нових знань", "інновації та підприємництво", "індикатори застосування інновацій", "інтелектуальна власність" [3]. Для об'єктивної оцінки стану інноваційного розвитку України важливе значення має визначення її відносної позиції в рамках країн ЄС за допомогою Європейського інноваційного індексу, Європейського інноваційного табло (ЄІТ).

За ЄІТ Україна знаходиться в останній за рівнем інновативності четвертій групі – "країни, що рухаються навздогін" зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина – 0,24; Росія – 0,23; Україна – 0,23; Латвія – 0,22; Польща – 0,21; Хорватія, Греція – 0,20; Болгарія – 0,19; Румунія – 0,16; Туреччина – 0,08. У порівнянні з іншими країнами ЄС відставання України становить: від "країн-лідерів" приблизно в 3 рази (Швеція – 0,68), від "країн-послідовників" – 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн "помірні інноватори" – 1,6 рази (Норвегія – 0,35) [2].

Ранжування країн на основі цього комплексного індикатора інноваційного розвитку має цінність у тому плані, що цей показник визначає, наскільки економічне зростання країни базується на інноваціях. Причому інновації в термінах ЄІТ розуміються в

більш широкому контексті, ніж просто технологічні нововведення. Окрім досліджень, розробок, технологій, вони включають показники технологічних дифузій, показники поширення нових знань і ступінь використання інформаційних технологій.

Інфраструктура інноваційного розвитку національної системи вищої аграрної освіти і науки України перебуває в початковому стані. У ній представлено лише окремі типи інноваційних структур, зокрема, технопарки, наукові центри, бізнес-інкубатори, науково-технічні підприємства, фонди. Причому діяльність тільки незначної їх частини відповідає завданням, які мають вирішуватися ними, виходячи із світового досвіду організації різних типів інноваційних структур. В Україні не лише обмежена чисельність інноваційних структур, але склалася їх структурна неповнота, а також функціональна невизначеність їх діяльності. Розвиток інноваційної інфраструктури національної системи вищої аграрної освіти й науки України потребує всебічної державної підтримки. Зміст і форми цієї підтримки визначені у відповідних базових законодавчих і нормативних документах.

Інноваційна діяльність має базуватися на органічному поєднанні та використанні диверсифікованих як технологічних, так й інших знань та інформації, включаючи навички, досвід, професійну компетенцію, культуру. Специфічність змін в умовах такого системного охоплення інноваційною діяльністю всіх сфер полягає в тому, що в значній кількості галузей економіки, а також у більшості невиробничих галузей України інноваційно-інвестиційна діяльність не використовується на систематичній основі для підвищення продуктивності та якості праці, створення нових середньо- і високотехнологічних робочих місць.

Інноваційно-інвестиційна діяльність в Україні переважно сконцентрована в низькотехнологічному секторі промисловості та фінансово-банківському секторі, а також лише в деяких регіонах і дуже слабо зорієнтована на більш широке застосування в національній системі вищої аграрної освіти і науки України.

Відсутність системної повноти в інноваційному розвитку національної системи вищої аграрної освіти і науки України, економіки та суспільства в цілому нівелює зусилля, які докладаються для цього в окремих інноваційно більш активних галузях і регіонах, залишає невикористаним немалий потенціал, який приховується в усіх суб'єктах господарської діяльності. Тому існує необхідність в ініціюванні процесу широкого впровадження інноваційних програм розвитку в усіх галузях, регіонах, на підприємствах й установах поряд з програмами випереджального інноваційного розвитку в пріоритетних напрямках економіки.

З наведених даних видно, що переміщення України сходинками інноваційного розвитку вимагатиме величезних зусиль, ресурсів, політичної волі й високої мобілізованості суспільства. Проте для окремих секторів вітчизняної економіки ці зусилля мають бути ще більшими, ніж у цілому по всій економіці. У першу чергу це стосується діяльності органів державного управління щодо запровадження інноваційного характеру змісту й функцій аграрної освіти. Аналізуючи проблеми, які мають країни "Великої сімки", ми не можемо не визнавати, що вітчизняна система аграрної освіти і науки України потребує якісного вдосконалення, а державне управління ними – урахування інноваційних змін. Державне управління має стати гнучким (адаптивним, ситуативним, системно-синергетичним, цілеспрямованим, особистісно-орієнтованим), постійно враховувати інноваційні ініціативи, підтримувати їх й оперативно впроваджувати в практику закладів й установ вищої аграрної освіти.

Реформи в сільському господарстві проводилися передусім задля ліквідації існуючих великих колективних і державних господарств та розпаювання землі. Проте ефективного фермерства замість цих господарств створити не вдалося, однак за час реформ село втратило 2/3 парку тракторів, зернозбиральних комбайнів і вантажних автомо-

білів. Виробництво продукції сільського господарства лягло на плечі господарств населення, яке змушене за відсутності технічних засобів і коштів на їх закупівлю перейти на примітивне ведення господарства. Таким способом в Україні виробляється понад 60% сільськогосподарської продукції, а деяких її видів – до 90 відсотків і більше [1].

Таким чином, найбільш суттєвими результатами реформування українського села стали катастрофічне падіння виробництва сільськогосподарської продукції й детехнологізація та деіндустріалізація аграрного сектору. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що в умовах масштабної детехнологізації й деіндустріалізації аграрного сектору майже повністю зберігся його науковий потенціал. З 1991 р. він скоротився лише в 1,3 раза, у той час як загальна чисельність дослідників країни скоротилася у 2,6 раза. У цілому зменшення чисельності дослідників в аграрному секторі було менш значним, ніж скорочення самого аграрного сектору, включаючи обсяги виробництва продукції, розмір ріллі, а також чисельність зайнятих у цьому секторі.

Кадрова наукоємність аграрного сектору за роки реформ навіть зросла. В інтересах цього сектору сьогодні працює понад 11 тис. науковців (15% від загальної кількості науковців країни), у тому числі 2,1 тис. докторів і кандидатів наук, понад 200 академіків і членів-кореспондентів. Аграрний сектор обслуговує державна Українська академія аграрних наук, у складі якої понад 120 наукових установ. На потреби цього сектору працює добре розвинута система навчальних закладів [2].

Аграрна наука на 75% фінансується за рахунок державного бюджету (наука країни в цілому – на 39%). Такий стан – ще один доказ, який свідчить про неефективність проведених в аграрному секторі реформ, унаслідок яких аграрна наука залишилася відірваною від сільськогосподарського виробництва й низькокомерціалізованою, що суперечить світовому досвіду. У розвинутих країнах аграрна наука є найбільш комерціалізованим сектором наукових досліджень.

Висновки. Виходячи з оцінки реального стану інноваційного розвитку аграрної науки, ми пропонуємо розглянути Стратегію інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, яка була розроблена на виконання Постанови Верховної Ради України від 17 лютого 2009 р. № 965-VI “Про проведення парламентських слухань “Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” Комітетом Верховної Ради з питань науки і освіти, Центром досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України за участю інших наукових установ НАН України, а також центральних і місцевих органів державної влади (див. додаток 1) із врахуванням ключових положень, закладених у проекті Стратегії інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року, підготовленому Державним агентством з інновацій та інвестицій України й Державним підприємством “Інститут економіки і прогнозування НАН України”, і в ряді інших стратегічних проектів [4].

Зазначена Стратегія є органічною складовою Стратегії розвитку України в період до 2020 року (проект цієї Стратегії розроблено на виконання доручення Кабінету Міністрів України Міністерством економіки України). Вона розвиває основні положення Концепції науково-технологічного й інноваційного розвитку України, затвердженої Постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 р. № 916-XIV, уточнює й доповнює їх з урахуванням нових вимог сучасності й викликів щодо змін, на які Україна повинна мати адекватні відповіді. Визнання високої актуальності тиску зовнішніх і внутрішніх викликів, що посилюються, врахування їх можливих наслідків з метою недопущення кризових явищ в економіці й суспільстві є головною передумовою формування дієздатної інноваційної політики соціально-економічного розвитку держави.

Стратегія систематизує й конкретизує законодавчі, нормативні та інші засади організації наукової, науково-технічної, інноваційної та підприємницької діяльності, що

містяться в сучасному законодавстві України, нормативних і програмних документах органів державної влади й разом з іншими державними стратегічними документами є стрижневою основою для подальшого розвитку законодавчої та нормативної бази в цій сфері, для формування державних, регіональних і галузевих програм інноваційного розвитку, забезпечення скоординованої діяльності влади, суспільства, підприємництва, науки й освіти – усіх головних учасників національної інноваційної системи.

Стратегія складається з аналітичної та безпосередньо стратегічної частин. У першій частині сформульовано системну соціально-економічну проблему, що вирішується Стратегією. Ця проблема спроектована на існуючий стан інноваційного розвитку України в порівнянні з основними мегатрендами інноваційного розвитку світової та європейської економік, а також економік окремих країн. Надано й характеристику головних викликів і загроз, що стають перед Україною, адекватні відповіді на які можливі за умов посилення інноваційного розвитку країни.

Стратегічна частина окреслює ключові стратегічні цілі, основні стратегічні пріоритети, визначає напрями, механізми й можливі варіанти вирішення проблеми, містить формулювання ключових заходів щодо практичного впровадження Стратегії.

Результатом реалізації Стратегії має стати утвердження в Україні інноваційної моделі її економічного й соціального розвитку, підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни, усіх її людських і природних ресурсів, забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки, досягнення стабільного сталого розвитку й підвищення добробуту громадян. Реалізація Стратегії створить можливості для успішного просування України по шляху розбудови економіки та суспільства, заснованих на знаннях.

Термін дії Стратегії визначено з урахуванням масштабу часу, необхідного для здійснення узгоджених системних змін у всіх ланках національної інноваційної системи – науці, освіті, підприємстві, винахідництві, управлінні, і можливості за умов послідовної й дійової реалізації положень Стратегії досягти активно зростаючої фази наступного циклу інноваційного розвитку економіки, коли інноваційний фактор стане визначальним у забезпеченні зростання вітчизняної економіки [1].

До ключових викликів, які потребують стратегічних змін у державній науковій та інноваційній політиці, належать:

- глобалізація й неолібералізація світової та більшості національних економік, у тому числі української;
- безальтернативність сталого економічного розвитку для кожної країни;
- нарощування у світі темпів технологічного прогресу, перехід національних економік на найвищі технологічні уклади;
- погіршення демографії, зниження якості трудових ресурсів і посилення процесів міграції населення.

Виходячи з того, що інноваційний розвиток національної системи вищої аграрної освіти є органічною складовою макроекономічних, соціальних, політичних та інших сучасних процесів, і враховуючи попередній, у цілому негативний досвід України в спробах перейти реально на інноваційний шлях економічного розвитку, а також накопичення глибоких системних негативних наслідків від проведення неоліберальних економічних реформ, які стали нездоланими перепонами на шляху утвердження інноваційної моделі розвитку України, основними передумовами успішного управління інноваційним розвитком національної системи вищої аграрної освіти є:

- зміна концептуальних засад, що визначають нині роль і практичні функції держави в ринковій економіці;
- структурна перебудова економіки, у першу чергу аграрного сектору;
- подолання кризової економічної нерівності населення;

- відновлення довіри населення до держави й влади.

Найбільш кардинальних заходів щодо приведення існуючої структури науки до сучасних ринкових умов потребує галузевий сектор науки. У сучасних ринкових умовах утрачається економічний зміст їх прямої відомчої залежності від відповідного міністерства або відомства. Кардинально мають змінитися й принципи формування структури цього сектору, відповідно повинна бути створена його нова організаційно-функціональна структура. Для цього передбачається:

1. Забезпечити структурування мережі наукових установ галузевого сектору науки за такими організаційними формами:

- національні наукові та науково-технічні центри;
- галузеві наукові й науково-технічні центри;
- регіональні наукові та науково-технічні центри;
- міжнародні наукові й науково-технічні центри;
- державні й недержавні наукові, науково-дослідні, науково-технологічні та дослідно-конструкторські інститути;
- відповідні інститути й підрозділи підприємств, концернів, асоціацій та інших установ й організацій, які мають “фірмове” призначення.

2. Для здійснення ефективної державної підтримки прикладних досліджень і розробок, які мають важливе значення для країни, створити фонд підтримки прикладних досліджень і розробок, у рамках якого на засадах самостійності (незалежності від міністерства або відомства) зможуть об'єднатися наукові установи. За існуючим, зокрема в Європі, прикладом склад постійних учасників цього фонду має формуватись і переглядатись урядом країни. Включені в реєстр наукові установи мають право отримувати на виконання державних замовлень до 50% коштів від загального обсягу виконаних ними НДДКР.

3. Залишити в безпосередньому підпорядкуванні міністерств і відомств тільки галузеві наукові, науково-технічні центри за профілем галузі та комплексні наукові або науково-дослідні установи для здійснення аналізу стану, прогнозування, наукового обґрунтування стратегії її подальшого розвитку, розробки індикативних планів, галузевих програм тощо.

4. Створити систему постійного моніторингу динаміки інноваційного розвитку національної системи вищої аграрної освіти і науки України. Із цією метою привести відповідно до європейських стандартів державну систему обліку й статистики інноваційної діяльності.

1. Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень. – Режим доступу : www.niss.gov.ua.
2. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
3. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / [М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Освіта, 2004. – 384 с.
4. Постанова Верховної Ради України від 17.02.2009 р. № 965-VI “Про проведення парламентських слухань “Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish>.
5. Приходько І. П. Державна підтримка вищої аграрної освіти в контексті національних інноваційних систем / І. П. Приходько // Сучасні тенденції розвитку менеджменту : міжрегіон. наук. конф. : зб. доп. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – С. 158–160.
6. Приходько І. П. Основні напрями в управлінні інноваційним розвитком системи освіти в аграрній сфері / І. П. Приходько // Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави : матеріали доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 листоп. 2010 р. : у 4 т. – Д. : Біла К. О., 2010. – Т. 1. – С. 66–68.